

AINTZIN SOLASA

Baigorriko zazpi-liliak (Les sept fleurs de Baïgorry et la reine des sept fleurs) Duvoisin kapitainak argitaratu zituen kondairak ez dute ezer ikustekorik Nafarroako Margaritaren Heptameron-ekin, kondaira politok eskuratu dizkidatenek izenburuagatik susmo hori hartu bazuten ere. Haiek bezala, moralitatearen arranguraz eginak dira. Baina haiek Pizkundearen hastapenetan eta hauek erromantizismoaren hondarrean. Hala delarik, garai bakoitzeko giroak bereizten ditu ikuspenak eta bada alderik bi obra horien argudioetan.

Jean Duvoisin (1810-1891) idazle ospetsuaren obra hau zerk eduki duen mende oso batean ahantzirik? Ez da erraz ulertzen gure literaturaren premia gorriari begira jartzen bagara. Balio gutiagokorik anitz berargitaratu bai da.

Funtsean, irudimenez beterik eskaini zuen elezahar berri-tua da. Orduan eleberri, gaur berriz elezahar. Giza kontseiluz edonorrentzat irakurgarri. Eta sormen aldetik Duvoisin kapitainagangik irten zen lanik interesgarriena Laborantzako liburua-rekin batean, eta honi zorrik gabea.

Ez dut uste aski arrazoi denik J. Vinson-ek behar bezala ez ezagutzearena. Inon errurik baldin bada, gure ikerketarako ahulezian areago jarriko nuke. Vinson-en bibliografia hark

eskaintzen dizkigun zirrikitu guziak hobeto ez aztertzeagatik. *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque* (Paris, 1898) delako obraren bigarren tomoko aldizkari sailean CLXXXIII. erreferentzia, 793. orrialdean (J. Urkixoren oharpenez egin den azken argitalpenean 769. orrialdea daroa), Duvoisin-en obra horrena da, egile izenik aipatzen ez badu ere. Egilearen izenik ezaren hainako okerra da frantsesezko izenburua soil soilik ematea. Hori izan daiteke inork igarri gabe isilpean irauntzearen arrazoia.

Jon Bilbaok berri zehatzagoa ematen digu, egilea ez ezik baita ere euskara-frantsesez egina dela ziurtatuz. *Ikus bere Eusko Bibliographia-ren III. tomoan, 75. orrialdean* (Donostia, 1973). Hala ere harrigarria deritzagu orain baino lehen beste inor ez konturatzea.

Batzutan inoiz ez da berandu, baina bai gure literaturan eraginerako. Hor beti izango zen bizkortzearen pizgarri, sormenezko literaturaz hain urri ibili garenez. Izan ere, eskolara berandu sartu den hizkuntza honek presa du; burujabetza osoa edo batere oihukatzen dutenek besterik uste badute ere.

Obra hau, frantsesez daroan hitzaurrean dionez, 1832. urtean bildutako ipuiez osatua da, baina ez zen argitaratu 1884-1885. urteetara arte. Urte horietan Paris-en ateratzen hasi zen *Revue des Basses-Pyrénées et des Landes* aldizkariaren lehen bi tomoetan zatika agertu zen.

* * *

Hitzaurrean eskaintzen zigun jatorrizko argibiderik, eta on zaigu bere ildotik zertzelada nagusiak hemen ematea. Bertan adierazten duenez, Espainiako errekonkista bide lortu zutela euskaldun suhar askok aitorensemetasuna, nafar erregeen eskutik. Guraso haien ondokoak, diruz baino bihotzez aberatsago, ez zirela jende xeheagandik berezirik bizi, elkarrekin jostatuz eta ezkonduz, zeinetan lotzen zituzten sortetxeen leinuak. Euskal Herrian gizon ezkonduzik ez omen zen inoiz dantzatzen; pilota omen kasik jostaketarako joku bakarra.

XV. mendean arto ereintza hedatu omen zen gure inguruan. Lapurdi eta Nafarroa-beherean orduan zabaldu ohi-tura berri bat: neguko gau luzeetara heltzeaz, auzoak deitzen ziren artazuriketara, ekintza hau etxe batetik bestera auzalanean aldatuz. Famili buruak, aitorensemeak naiz maizterra, seme-alabekin bildurik egiten ziren artazuriketok. Etxeko jaunen presentziak onesten zuen auzoetako jende multso alai: neska eta mutil biltzen ziren barrezka, kantaz eta istorioak elkarri kontatuz. Buruzko nekerik gabe egiten ziren arto urkultze eskulan horietan asetzen zutelarik gogoia. Aukerako uneak ziren kondaira zaharrak elkarri kontatzeko. Oso ongi ezagutzen zituzten ipuiok —esango digu Duvoisinek—; baina miragarriak direnez euskaldunak atseginez entzuten dituzte.

M. Cerquand, Bordeleko Akademiakoak kondaira horietarik argitaratu omen zituen Pabeko *Bulletin de la Société des Sciences, Lettres et Arts* (1), baina gaia buka ezinezkoa zeritzola.

*La Fontaine-ren estiloko alegiak alde batera utziz eta be-
raiekin batean gauaz baizik irtetzen ez ziren lurpeko eremue-
tako biztanle lamia jeinuak, gainerako kondairak beren sa-
konean, axioma, esaera zahar, atsotitz, izatez hain herrikoi
eta apaingarri direnak. Erljio gaian, maiz sartzen den kari-
tatea eta abar. Hara hemen adierazpen ziuurra: «Si l'on met
de côté les fables dans le genre de celles de La Fontaine, et
avec elles les contes sur les lamas, sorte de génies vivant
sous terre et n'en sortant que la nuit, les autres récits sont
des apologues au fond desquels on découvre une question mo-
rale ou religieuse, saupoudrée d'axiomes, de proverbes, de
sentences, propres au pays, et qui lui servent d'ornement».*
Birtutearen gorestasuna, euskaldunen artean ezer goresgarri
bada beste munduan sarigarri dena da, kontaera bere eto-
rriaz sailduen gisako naturaltasunez, kondairak horrela adie-

---

(1) M. Cerquand, *Légendes et récits populaires du Pays Basque*. Pau, 1875-1882.

raziko dizkigunez, eta Jesukristo bera ez zen airatu izan hemen beherean lurreko gertaeretara nahasturik gizajoen onerako.

Era hortara jarraituz aitortuko digu: Hauen asmatzaile ziren egileek, gugandik ehundaka urteak direla bizi ziren. Ahoz aho kontatzeko usuarioak ekarri dizkigu eta zenbat aldiz ez ote dire entzuleek adituak? Kontatzailearen irudimenak zerbait aldatu dizkigu; kontraeran bere nahietara zerbait sartuz garai bakoitzeko gertakariak txertatuz eta estiloak aldatuz. Oso erraz da ulertzea orduandik aldaerarik aldaeraz beren jatorriz iturri berdineko zirenak ez zaizkigula ziren bezalako osotasunez heldu. Arestian aipatutako bilkurez gainera, neguan auzoak taldeka biltzen omen ziren jenero bereko ele-zaharrak elkarri kontatuz.

Inor ez da harrituko elebidea emakumezkoek hartzen zutela esateaz, eta hartu ere, hizkuntz hontan, gizonezkoek baino askozaz hobeto, esaldi eta era zoliagoak erabiliz. L.L. Bonaparte printzeak ongi lekukotu zigunez Pirineoaren bi hegaletan egin zituen ikerketetan; horregatik jotzen zuen bereziki emakumeengana estudiatzen zuen hizkuntzaren aldaera jatorrak sakonki ezagutzeko.

Ohartzekoa da, egunetik egunera euskal kondairak heurrak galduaz dohazela. Era hontako herri literaturaz arduratu diren idazleen eritziz, beherapen honen arrazoia, euskaldunak Hegoameriketara herriz aldatzeagatik dela. Baina hori horrela gertatzearen ondorioa baizik ez da. Oroi ditzagun Frantziako iraultza handiaren ondotik sortu ziren inperioko gerrateak, gure erresumetan laborantzaren husketa ekarri zuena; eta ondorengo errestiturazio edo berriztapenak berakin ekarri zuen bake oparotsua, kondairetarako zaletasun handia piztu zuena. Gure ohiturak bizi bizirik hartuaz kontatuko ziren, eta nekez pentsa lezake gure egungo euskaldunaren elea egilearena bera dela, E.B. de Crévecoeur-en *Souvenirs du Pays Basque et des Pyrénées en 1820 et 1821* irakurri ez baldin badu, zeren gogozko amets baten gutuna idurituko bai zaio. Gure denborok, benetan latzak bihurtu zaizki-

gu; hunkituz mintzen dira euskaldunak European etengabe-ko eraginez datorren politikaz, bereziki Frantzia, Espainia eta Italian. Herrien ibilia aldatu da. Euskaldun asko egoera honetatik ihesik dohaz eta gelditzen direnak arranguraz, seguritate-rik gabe, eta atsekabez. Oneginak itzuliko ahal dio baretasun esperantza, eta berehalakoan lortu beren baitaz-ko izate alaia eta era berean itzuli hainbeste maite dituzten kondairak.

Goazen orain ipuietara: Baleazale zahar batek aditzera eman zidanez Eskandinabiako eskualdeetan aurkitu omen zituen gureen antzerako kondairak. Neurri handi batean kasulitatezkoak iduritzen zaizkionarren, gure marinela Ifarraldekoekin Erdi-Arotik zituzten harremanak bide. Hala erakutsi du euskaldun itsas-gizonak aintzinatik Groelandia eta Laponiako itsasoetan ibiltzen zirela, haietan lantegiak zituztenez. Bale eta makailao arrantzak elkartzen zituen hemengoak eta arktikarrak. Gauza jakina da Baionak Ligue Han-séatique osatzen zuela. Gure arrantzaleen segurantzak hala eskatzen zuenez.

Aintzina Baigorriko bizkunderen oinordekoek artazuriketaren bidez ematen zituzten jaialdien denborak ziren. Jaien iraupenean, ibarreko famili nobleen ostatu bihurtzen zen jau-regi hura. Jai haietan zazpi neskatxa agertzen ziren jakintzaz eta edertasunez oso bereziak, horren arabera, Baigorriko zazpi-liliak deitzen ziren.

Entzun ditzagun hortarako zaletasuna zuen batek leku berean 1832an bilduak. Gure adiskide guziek ez dute euskararik ulertzen eta horregatik ematen ditugu itzulpenarekin. Hala zion Jean Duvoisin kapitainak.

Itzulpen hori, esan bezala, frantsesez dator orrialde berrietan, euskarazko testuaren ondotik. Guk euskarazkoa soilik jaso dugu, bere kultur ondasunaren edukina denez gero.

* * *

*Etnografia aldetik ez noski, baina literatur balioz Labo-
rantzako liburua-ri zorrik gabea iduritzen zaigu, fikzio sor-
kandezko lanak euskararen alorrean hain urri ditugunez ge-
ro.*

*Biltzaile soila ote zen Duvoisin? Hala balitz, entzule ona
ez ezik, kontalari trebea genuen; bai horixe. Zerabilkin eus-
kara ordea ez da jende arruntak erabiltzen duen gisakoa, ika-
siarena baizik. Ezpairik gabe, hor ageri da Duvoisinin eskua,
idazle landuaren hizkuntza landuan.*

*Izan ere, Jean Duvoisin mugako Aduana kapitainaz gai-
nera Louis-Lucien Bonaparte printzeak euskararen ikerketa-
rako hautatu zituen lankideetarik gorena zen, berari eskatu
bai zion Biblia osoaren itzulpena, 1859-1865. urteetan Lon-
tresen argitaratua.*

*Lehenago Fenelon-en Aventures de Télémaque eleberri-
ren lehen hamabi liburua itzuli zituen. Argitaratzailek aur-
kituko ez zuen ustean utziko zuen lan hura. Hala gertatu ere;
inoiz ez bait dute argirik ikusi. Era berean, frantsez euskara
hiztegigintzaz ere saiatu zen, eta burubide berdina eraman
zuen. Hortarako, euskarazko libururik anitz irakurri behar
izan zuen, eta, hitzetara ez ezik, esaldietara ere zaletu zen,
lan hontan bertan ageri denez.*

*Agian, irakurketa horietan eskuratu zuen Kardaberazek
San Inazioen Ejerzizioen gainean idatzi zuen liburua. Ho-
nen eragina hain handia izatez, lapurteraz jarririk, 1856an
Liburu ederra izenburuz bere kontura argitara eman zuen.
Handik bi urtera, beragandik sortu zuen lanik aipatuene-
tzat geldituko zen Laborantzako liburua eman zuen Bona-
parte printzearen laguntzaz.*

*Kempis itzultzeari ere ekin zion, gero Haristoyk bukatu
eta 1896an argitaratua. Besteak beste, Demostenes eta
Cervantes-en zati batzuk ere bai. Gainera, euskal hizkuntz
eta literaturaren historiaz 5.000 planako eskuizkribuak utzi
zituen, Haristoyk adiarazi zuenez.*

Hala ere, lanik nagusienak L.L. Bonaparte printzearen

eskarizkoak izan ziren, eta horien artean *Biblia* osoaren itzulpena, sei urteren buruan euskaratua. Lan horien ordainez, urteko 1.000 libera ematen zizkion printzeak. Pascual Iturriaga ernaniarraren *Euskal jolasak* lapurteraz eta frantsesez eman zituen.

Bonaparte printzeak, Klaudio Otaegirekin senidetasuna zuen emazteen aldetik, Otaegiren emaztea eta Printzearen bigarren emaztekozakoa ahizpak izatez, eta honen bidez jarri zen Antoine d'Abbadie-rekin harremanetan. Honek eskatu zion euskararen ikerketaz arduratzea. Lehen kontaktua, 1856ko uztailaren 19an izan zuten Baionan. Han ziren d'Abbadie, Duvoisin eta Intxauspe. Gero, abuztuaren 7an bildu ziren lankidetzan hasi ziren gehienekin Baigorriko Etxauz jauregian. Garai haietan Charles d'Abbadie, Antoine euskaltzalearen anaia bai zen Etxauzen jabe.

Oroi ipuiotako herjauna Etxauzko jauna dela eta «zortzigarren lilia» bere alaba. Beraz, hariaren ildotik aditzera ematen denez, kontalekutzat Baigorriko Etxauz jauregi bera zen. Fisikoki hor kokatzeak zer ematen du aditzera? Duvoisinek han-hemenka entzunak zituenetan oinarrituz eta literatura forma ematean Bonaparterekin plangintzak egin zituzten jauregiaren oroigarri hutsa gorde nahi zuela? Ala ez ote, han lehen elkarrizketan erabili zituzten aburuetarik bat elezaharren bilketaz izatean oroitzapenez bertara begira jartzea? Maria izeneko aitoralabarik ezagutu ote zuen Etxauzen? Hara hor zenbait galdera zintzilik aztertu nahi duenarentzat. Merezki du ikertzea. Gainera, kondairok feudal garaiko giroz eta eraz emateak hor izan lezake bere arrazoia.

Aipatutako hitzaurrean dionez, La Fontaineren taxurako alegiak eta lamia edo antzerako mitikoak alde batera utzi nahi zituen. Baina, egituraz *Heptameron*-en erara agertuarren, alegien jenerotzat jotzekoak dira, bereziki abere hiztunak bizitzaren esperientziatik ondorioz kontseilu ematez bukatzen direnak. Horietakorik baditugu J.A. Mogel, Artxu, Goihenetxe, Paskual Iturriaga eta besten. Aitoralaba ederrak kontatzeak eta jaunen menpekotasun horrek ordea, feudal

giroko kutsua lekarkigu. Behar bada, berez zekarten kutsa-pen hori aintzinatik ahoz aho jasoak baziren. Baina erromantiko kondaira zaleen artean ere bazen holakorik, J.V. Arakistain eta J.M. Goizuetan agertzen denez. Duvoisininak horiekin ere ezin konpara litezke.

Kondaira hauek ez dira senik gabeko fantasia hutsak, inoiz gure erromantikoek sortu zituzten Aitor, Lekobide eta antzerakoak bezala, ezta gutiagorik ere. Horiek baino gehiago balio dutelakotzat nago.

Baita ere, esan beharra dut, ipui luzearen eta eleberri laburraren mugak oraindik erabakitzeke daudela literaturaren uhartzean, non bukatzen den bata eta non hasi bestea. Jenero horietan gauza bera gertatzen zaigu egiturarekin. Baina, zehatz mehatz erabaki beharrik ote da? Margaritak nobelatzat jartzen zituen **Heptameron**-en kapituluak, Boccaccio-ren **Decameron**-en gisara hornituz; eta, horiei jarraitzekotan, nobela jeneroan sartzekoa deritzagu. Gainera, Duvoisinek elezaharrak jaso zituen, bere erara egosirik eta taxaturik eleberri bihurtuko zituenak. Zeren testu luzeen barnean batabestearen atzetik ipuiak kontatze hori nork daki **Don Kixote Matxako**-ren lehen zati haiek itzultzean ez ote zuen ikasi. Ipuioek elkarrekin duten koherentzia uka ezinezkoa da; lehen biak edo ezik elkarri aski lotuak dira eta neurri batean hirugarrenak zubi egiten du. Helburua ordea, zer esanik ere ez, kristau moralaren ikasbidetzat erabiltzen du.

Gaiok, beren muinean, alegi eta mitolojia oinarrituak dira. Izan ere, nork ez ditugu ezagutzen azeri, bele, mandazain... alegiak? hartzarena Pirineetako basabere (edo **larabere**, Duvoisinin hitzetan) nagusiaren mitoetan beste aurpegi bat erakusten diguna da. Tartaroarenik ordea gure mitolojia anitz bada. Ithurralaba bera, argudioaren taxuraz, lamiekin parekatzekoa litzake. Adibide hauek indartzen dute Duvoisinin eskuz era berrituak diren ustea.

Nork uka lezaioke eleberritasuna? Dena dela, era horietako narrazioetan aintzindarien artean agertzen zaigu. Ez die

zorrik joan zen mendearen hondarretan euskaraz egin ziren lehen eleberriei. *Daskonagerreren Atheka gaitzeko oihartzunak* (1870) norainoko itzulpena den diskutigarria da egilearen asmo bihurrituak ezaguturik eta apokrifotzat ere har ezina denez. J. Vinson-ek aski argitasun eman zigun, gero R. Bozaz-Urrutiak birretsi zituenak. *Elissanbururen Piarres Adame saratararen istorioen lehen zatiak* 1888rako emanak zituen *Paben*, baina ordurako agertua zen *Baigorriko zazpi-liliak* (1884-1885). Gero etorri zitzaigun Txomin Agirre *Auñamendiko lorea* (1898) zeritzanarekin eleberriaren bide eredugarriagoak ezarriz.

* * *

Duvoisin kapitainaren lan hau berargitaratzean ortografia gaurkotu diogu, Euskaltzaindiak gomendaturiko arauetara. Oroi Duvoisin bera izan zela garaikoen artean grafia berritzaile (1). Izen propioetan soilik errespetatu dugu konsonante ondoko h fonema. Salbuespena egin dut urhe, urre eta zilhar, zilar edo zidar metal nobleetan oraindik ikerketa zehatzik ez dugun ustean era guzien aukera gorde nahirik; gai honekin ezer ikustekorik eskuartean dudan azterketak hala eskatzen didalako. Beraz, irakurleak barka nazala nere arazo partikular bategatik hori egitez.

Bukaeran Hiztegiñoa jarri diot mugazemendiko irakurleen lagungarri.

Bijoaz eskerrik beroenak euskaltzainkide Jean Haritschelhar eta Piarres Charrittoni eman dizkidaten argibide eta kontseiluegatik. Baina bereziki Piarres honi zeren Broussainen lanak ikertzean aurkitu bai zuen eta nere esku utzi. Arestian esan bezala, Duvoisinen paperak Haristoygana pasatu ziren eta gero Broussainek hatzeman Azkueri hiztegiaren eskuizkribuekin batean beste zenbait eskaitza egiteko. Argitara berri

---

(1) Ikus Fr. Luis Villasante, *Historia de la Literatura Vasca* (2.en argitalpena, Arantzatu 1979) 190. orrialdean.

den Resurrección Maria de Azkue eta Pierre Broussain-en arteko elkarridazketa liburuan dator horren berri (1). Broussainek 1911. urteko azaroaren 20 eta 29an Azkueri idatzi zizkion gutunetan aipatzen da. Azkuek, urte bereko abenduaren 4an Baigorriko zazpi-liliak delako hori berak eskuratze nahia agertzen dio eta 1912.eko urtarrillaren lekoan erantzuten dio Broussainek ipuiori buruz, lortuko zituela eta buruz buru berak irakurri ondoren igorri J. Urkixoren bidez. Hortik ageri da Broussainek berak irakurri gabeak zituela; baina geroztiko berririk ez dugu. Hor gelditu ziren ahantzirik.

Baina, inoiz berandu ez denez, betoz Baigorriko zazpi-liliak zazpi eskualdeak batuz loratu nahi dugun literaturgintzaren lagungarri.

Donostia, 1987 - Ots. - 28.

Juan San Martín

---

(1) *Iker* - 4, Euskaltzaindia, 1986, ikus 148, 296, 298 eta 299 orrialdeak.